

9408.
ATENEUL ROMÂN DIN CRAIOVA.

INCEPUTUL
RENAȘTERII NAȚIONALE prin ȘCOLI

SAU

DESPRE EPISCOPUL PETRU PAVEL ARON.

CONFERINȚA

Ținută în 1 Februarie 1891

DE

M. STRAJAN

*Profesor de limba și literatura română la cursul superior
al liceului Carol I.*

Venitul este destinat pentru fondul ateneului craiovean.

CRAIOVA
TIPO-LITOGRAFIA NAȚIONALĂ BALIAN ȘI IGNAT SAMITCA.

1891

9408.

ATENEUL ROMAN DIN CRAIOVA.

INCEPUTUL
RENAȘTERII NAȚIONALE prin ȘCOLI

SAU

DESPRE EPISCOPUL PETRU PAVEL ARON.

CONFERINȚA

Ținută în 1 Februarie 1891

DE

M. STRAJAN

*Profesor de limba și literatura română la cursul superior
al liceului Carol I.*

**Biblioteca Centrală
Regională Craiova**

Venitul este destinat pentru fondul ateneului craiovean.

CRAIOVA

TIPO-LITOGRAFIA NAȚIONALĂ ITALIANĂ ȘI IGNAT SAMITCA.

1891.

9408

INCEPUTUL RENAȘTERII NAȚIONALE PRIN ȘCOLI

SAU

DESPRE EPISCOPUL PETRU PAVEL ARON.

Doamnelor și Domnilor,

În iarna aceasta s'a început în țeara noastră un curent de idei naționale, cum se întâmplă numai la epoce însemnate ale istoriei. Mișcarea a pornit din inițiativa studenților de la universitățile noastre, și de la memorabilele discursuri ținute în camera legiuitoare în privința Românilor de peste Carpați, și s'a manifestat prin înființarea «ligei pentru unitatea culturală a Românilor», al cărei cerc se întinde mereu și sperăm că se va mări, până va cuprinde în sînul său pe toți Români.

În asemenea împrejurări, cred, doamnelor și domnilor, că n'am pute începe mai bine

seria conferințelor din acest an de cât întreținându-ne despre o pagină din istoria culturală a Românilor de peste Carpați. Cu cât Românii se vor cunoaște mai bine unii pe alții, cu atât vor simți mai viu legământul solidarității, și cu atât ne vom însufleți mai mult de marea tradițiune a vieții noastre naționale, de la a cărei unitate și valoare atârnă soarta Românilor în prezent și existența lor în viitor.

Voiu avè onoarea de a vorbi despre înființarea primelor scoale române în Transilvania, prin cari s'a pus temelia culturii naționale; și despre fericitul întru memorie episcop P. Pavel Aron, sub care s'au deschis aceste scoale.

Cunoștințele asupra acestei cestiuni le am împrumutat de la Samuel Micul, d-nul G. Bariț ș. a., dar mai ales de la d-nul Iosif Șuluț, care — sunt detor a o spune cu recunoștință — pe lângă datele din prețiosul său memoriu «O lacrămă fierbinte», la rugarea mea avu amabilitatea de a-mi comunica și alte fapte și anecdote din viața glorioasă și străbună a P. Pavel Aron.

Poate nici într'o țeară, la nici un popor, preo-

ții n'au fost atât de credincioși misiunii lor ca la Românii din Transilvania și părțile Ungariei. Și ceea ce au fost ei în trecut, au rămas până astăzi; cu deosebire că astăzi preoții sunt apostoli și conducători mai luminați de cât în trecut, când nu le era iertat a ști mai mult de cât a citi și a scrie. În veacurile trecute, sub greutatea despotismului și persecuțiunilor, nobilii români de acolo treceau cu sutele în tabere străine, se făceau calvini sau catolici, și cu religiuinea perdeau și naționalitatea, treceau la altă lege, cum zice poporul, în al cărui limbajiu cuvântul *lege* însemnează religiuine și naționalitate în același timp. Iar pe aceia, cari aveau curagiul să reziste influenței și persecuțiunilor, nedreptățile și în urma acestora sărăcia îi silia a se coborî în rândurile poporului de la sate.

Aceasta fu cauza lipsei aproape totale a unei clase aristocratice la Românii de peste Carpați. Sunt înse mulțime de țerani, cari posed diplome nobilitare, și în ținutul Făgărașului asemenea țerani se și numesc până azi cu numele de *boeri*. Iar în rîndurile aris-

toerației magiare nu sunt puțini magnați, ai căror strămoși au fost români.

În acele timpuri clerul era singurul conducător al poporului, și lui i se datorește în mare parte conservarea limbei și naționalității în acele provincii. Episcopii și mitropoliții români purtau grije și, când puteau, lucrau și pentru ameliorarea soții politice și sociale a poporului român, cum a făcut Inocențiu Micul, care din această cauză a murit în exiliu la Roma; și mai târziu metropoliții Suluț și Șaguna. Iar când împrejurări prea vitrege îi opriau de a juca vre un rol politic, capii bisericii își concentră activitatea în misiunea lor culturală, lucrând pentru luminarea poporului și creând fonduri și institute pentru creșterea tinerimii. Așa au făcut Gr. Maior. P. P. Aron, și în zilele noastre Eminenția sa mitropolitul Vancea, și alții.

P. P. Aron, după tradițiunea păstrată în această nobilă familie și dupe spusele lui Șincăi (t. II. p. 257) și ale altor istorici străini, își trăgea originea din vechia familie a Aroneștilor, domnilor Moldovei, din ai căror urmași trecuse unul ca soț de arme al lui Mi-

hiau Viteazul, în Transilvania. Această ramură a vechei familii princiare, așezată la svoarele Arieșului, în munții apuseni ai Transilvaniei, a dat mai mulți oameni însemnați în toate ramurile vieții publice în Transilvania. Din această familie era și Vasile Aron, poetul popular din prima jumătate a veacului nostru, ale cărui serieri, iubite de popor în Transilvania, ca și ale lui Barac și Anton Pann dincoace de munți, au îndemnat pe mulți să învețe carte, numai ca să le poată ceti.

Născut în Bistra din părinți cultivați și avuți, P. Aron, își primî educațiunea, împreună cu 4 veri ai sei, în casa părintească de la un profesor frances cu numele Hojard.

În instituttele publice pe acele timpuri era instrucțiunea foarte primitivă. Pentru aceea familiile nobile își creșteau copii mai mult în casă cu profesori particulari, cari adesea ori rămâneau până la moartea lor în familiile unde erau angajați. Și numai dupe ce copiii primeau ast-fel în familie o instrucțiune mult mai bună de cât în scoalele publice, erau trimiși la scoalele superioare sau la facultăți. De aci poate s'a străcurat în u-

nele scrieri românești observarea, făcută sigur de un scriitor care nu cunoștea nici dactina nobililor, nici familia Aroneștilor, că Aron ar fi mers bătrân la școală ¹⁾.

Una din faptele însemnate ale episcopului Inocențiu Micul, a fost crearea fondului pentru creșterea tinerimei în școli, și în special fundațiunea de 1100 fl. pentru trei stipendiști la Roma. Aron a fost al doilea tânăr trimis la Roma; cum se pare nu din fundațiunea lui Micul, ci cu cheltuiala familiei.

Primul tânăr român, care a fost trimis la studii în Roma încă în 1705, de către stat, la recomandarea rectorului institutului pasmaneu din Viena, a fost Ioan Giugiu, ajuns episcop la 1717 sub numele de Patachi.

Părinții lui Aron ar fi dorit, ca el să îmbrățișeze magistratura sau cariera militară ca și verii săi. Petru Aron însă arată de tânăr o aplecare iresistibilă pentru preoție; pentru că el prevedea, cum spunea mai târziu, că numai ca preot poate rămâne român și poate lucra pentru binele națiunii sale.

---

¹⁾ Din o epistolă a d-lui Iosef Șuluț.

De tînăr el era foarte serios și setos de știință. Pe cînd verii săi își petreceau orele libere cu jocuri, cu gimnastica, sau cu călăritul, vînatul și pescuitul; el își afla mulțămirea în lectură, pentru care avea o plăcere pasionată.

În Roma P. Aron se afla în elementul său. Aci însă ceea ce a nutrit și încălzit mai mult sufletul lui, ca și mai târziu al lui G. Șincai și P. Maior, au fost suvenirile istorice și monumentele gloriei străbune, cum se vede din epistolele adresate părinților săi, cari pentru cuprinsul lor inspirat circulau din mână în mână pe la preoții din Ardeal.

«Unde-i gloria străbună?—zicea dînsul într'o scrisoare, cugetînd la vremile de odinioară și la starea poporului român de astăzi și mai ales din secolul trecut, — unde-i gloria străbună? unde-i patria română? Ardeal pămînt de jale, scumpa țara mea!»

Aceasta sîntă iubire pentru țara și neamul său, care în mulți se stinge cu anii tinereței și a vieții ideale din școală, spre a face loc grijilor și pasiunilor omului de rînd, flacăra acestui foc sacru, zic, a rămas nestinsă în inima lui Aron pînă la moartea sa.

Ea a produs faptele cari l-au făcut nemuritor.

În 1743 se întoarse P. Aron din Roma, și fu numit vicariu al episcopului Inocențiu, căruia îi dăde mult ajutor în administrarea eparchiei și la zidirea scoalelor. Două idei mari a urmărit Inocențiu cu multă energie în tot timpul păstoriei sale: câștigarea drepturilor civile și politice ale poporului român, și educațiunea lui prin școale. Pentru acest scop, îndată ce fusese numit episcop se îngrijă de creerea unui fond pentru înființarea de școale, și în anul 1738 se și începă zidirea scoalelor din Blaj, continuându-se și terminându-se sub conducerea vicariului Petru Aron la 1747, când Inocențiu, căzut victima persecuțiunii înverșunaților dușmani ai sei și ai națiunii române, se afla deja în exiliu la Roma.

Până atunci n'au existat școli românești nici dincolo, precum n'au existat nici dincoace de munți, până la școala lui Lazar, în București a lui Asachi și a mitropolitului Beniamin C. în Iași. Se zice, că subț Alexandru cel Bun, organizatorul vechiului stat al Moldovei, era în Suceava o școală superioară.

Însă dacă în această școală se vor fi propus ceva cunoștințe mai dezvoltate, e foarte probabil că s'au propus în limba slavonă, în care însuși Țamblac, episcopul Sucevei și și predicatoriul curții domnești a lui Alexandru cel Bun și-a lăsat scrise predicele sale.

Scoala lui Desport Eraclit, înființată pe la jumătatea veacului al 16 în Cotnar, unde se afla o colonie săsească, avea tendințe religioase în contra catolicismului și era mai mult pentru străini. Ea încetă însă cu scurta domnie de doi ani a acestui principe aventurier.

Chiar scoala lui Vasile Lupul din Iași era mai mult slavonă, iar mai târziu grecească. Limba română se propunea și aci numai ca ajutor pentru învățarea celei slavone și grecești și pentru serviciul religios, care de pe atunci începù a se face și românește.

Și mai restrînsă era instrucțiunea în limba română pe la școalele din alte câte-va orașe, unde se pomenește numai de dascăli slovenești. Iar școalele de pe la unele monastiri și de prin unele suburbie ale orașelor mai

mari erau toate numai școli bisericești, pentru cetire și cântări.

Tot asemenea erau câte-va școale, de cari se află urme în documente, la Români de peste Carpați, ca cele din Brașov, Oraștie, Lugoj, și de pe la unele monastiri. Ele erau destinate numai pentru pregătirea de preoți și cântăreți pe la biserici. Și încă nici aceste elemente nu era permis să le învețe ori cine. Fiii nenobililor erau oprîți prin lege, sub grele pedepse, de a urma la vre-o școală. Inșiși fiii preoților erau adesea ori interziși sau alungați cu sila de la școală, cum ne spune Papiu Ilarian în «Istoria Românilor din Dacia superioară» despre fiul unui preot din Grind, care se aruncă în rîu, ca să scape de barbaria sbirilor domnești, cari îl luură de la școală ca să-l pună să păzească bivoli boerești.

În timpul persecuțiunilor calviniste era și mai rău. Atunci puținele școale bisericești ce se mai aflau pe la câte o monastire, fură arse sau dărîmate împreună cu monastirile. Poporul, împreună cu preoții săi, și une-ori fără ei, căci în multe comune n'avea nici preoți, nici biserici, gemea sub îndoitul jug al ignoranței și al sclăviei.

Aceștia erau dușmanii, pe cari Inocențiu Micul își propusese ca deviză a vieții sale a-i combate prin înființarea de școale și prin lupta pentru recăștigarea drepturilor.

Următorul său, Aron, văzând greutățile, pe cari nu le-a putut învinge zelul apostolic și voința de fier a lui Inocențiu în luptă pentru drepturile poporului, și convins că ori-ce sacrificie ar face cine-va pentru ridicarea unui popor, vor rămâne fără rezultat, cât timp el va zăce sub grosul întunec al ignoranței; își îndreptă toată activitatea și aspirațiunile sale către luminarea poporului, prin preoți instruiți și către educațiunea tinerimei prin școale.

După ce fu numit episcop, cea de'ntâiu faptă mai însemnată a sa a fost deschiderea și organizarea scoalelor de lângă monastirea Blajului, al căror fundament îl pusese predecesorul său. Mai întâiu s'a făcut un seminar pentru pregătirea preoților, în cari se creșteau ca interni 20 de tineri, și o școală elementară, la care se adause treptat gimnasiul și mai târziu două clase de liceu.

Aron, părintele săracilor, cum se numea însuși când trăia și cum se numește chiar

în testamentul său, văzând lipsa cu care aveau să lupte bieții scolari și părinții lor, și înțelegând importanța în asemenea împrejurări a unui institut de educațiune, concepù planul de a deschide un nou așezământ de școală, în care un număr de copii să-și afle completa întreținere cu toate necesarele.

Pentru realizarea acestui plan neajungându-i mijloacele de care dispunea, Petru Aron întreprinse ostenitoare inspecțiuni cano-nice prin țeară, propagând ideia sa preoților și poporului și înduplecându-i a contribui pentru realizarea ei. Inmulțind astfel prin colecte pioase fondul făcut din averea sa, reuși a înființa institutul de creștere numit *seminariul lui Aron*, a cărui zidire stă și astăzi în partea despre poartă a curții castelului metropolitan.

În acest institut se întrețineau mai întâiu 12, pe urmă 24 de elevi pe fie-care an. Istoricul Samuel Micul a fost unul din elevii acestui institut. Erau pe atunci în ambe seminariile și în scoalele de lângă monastire vre-o 300 de scolari, cari toți primeau din fundațiunea episcopului pâne în fie-care zi, iar duminica și sărbătorile și fiertură și

unii haine și cărți. Acest ajutor a continuat a se da și subț următorii lui Aron. Cât-va timp se întrerupse, poate din cauza de economie. Iar azi, subț administrarea metropolitului Vancea, a început a se da din nou scolarilor.

Scoale erau acum. Aron își vedea ideia împlinită. Inșă existența lor pentru viitor nu era asigurată. Aceasta era o nouă problemă pentru întemeietorul lor. Pentru acest scop el cumpără domeniul de la Cut al unui magnat ungur, Gabriel Betlen, cu 3,200 fl; și venitul lui îl destină pentru întreținerea tinerimei scolare din Blaj și pentru plata călugărilor din Alba Iulia, însărcinați cu instrucțiunea tinerimei de acolo, unde încă înființă școale.

La 1781 s'au împreunat amândouă seminariile din Blaj, al lui Aron și al sf. Treimi, într'un singur institut, care deveni acum scoală superioară sau facultate teologică cu patru ani de studiu și cu internat, în care se întrețin până azi câte 50 de studenți pe fie care an, și se pregătesc pentru cariera preoțească, și în care de pe la 1860 se pri-

mesc absolvenți de liceu numai cu examen de maturitate sau bacalaureat.

Până la Aron se făceau preoți oameni, cari de abia știau ceti și scrie, cât puteau învăța pe la unele monastiri și prin casele părintești. Erau foarte rari tinerii, cari puteau să învețe la vre-o școală publică, cum a fost episcopul Inocențiu, nobil de Sad. Și, fiind-că micul număr de elevi crescuți în seminar nu putea alimenta cu preoți toată eparehia, Aron înființă încă o altă școală teologică, pe lângă seminariul sântei Treimi, o școală inferioară, unde candidații la preoție își puteau câștiga cunoștințele cele mai necesare pentru misiunea lor fără de a trece liceul. Această școală, numită *morală*, care se închidea dupe anumite intervale de timp, când nu se mai simția trebuința ei, a funcționat de repetite ori până aproape la 1860. Mai târziu s'a înființat în locul ei o *preparandie* sau școală pedagogică pentru pregătirea învățătorilor sătești.

Astăzi se află deci în Blaj o școală primară de băeți și alta de fete, o școală normală pedagogică; un liceu cu 8 clase și un internat, fondat de eminentia sa părintele

Vancea, actualul metropolit; și o facultate teologică numită seminariu. Aud că «reuniunea femeilor» din Blaj adună fond pentru înființarea unei scoale secundare de fete și acolo. Căci singura scoală de această categorie este azi cea din Sibiu, întreținută de asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român.

Afară de scoalele din Blaj și Alba Iulia, Aron a făcut mai multe scoale sătești, pe ai căror învățători îi plătia dînsul, întreținî mai mulți tineri pe la scoalele străine și ridică biserici în mai multe comune.

Tot el puse fundamentul bibliotecii din Blaj; și din resturile unei tipografii, probabil acelei de la Alba Iulia, înființă cu multe cheltueli proprie o nouă tipografie, a cărei organizare o încredință unui preot din România și unui tipograf din Moldova.

Pe lângă domeniul de la Cut, atât din averea moștenită de la părinții săi, cât și din veniturile episcopești, Aron cumpără mai multe alte proprietăți, precum vii, fânațe, mori, povarnițe de rachiu ș. a. Și toată averea sa, împreună cu sumele pe cari le împrumutase statului, cu dobânda lor le-

gală, o testă scoalelor și fundațiilor făcute de el, lăsând în grije urmașilor săi episcopi, ca din creșterea acestor venituri să înființeze alte asemenea institute de educație în Hațeg, în Făgăraș, în Halmagiu și în Resinariu.

Simplu în îmbrăcăminte, frugal și mai mult de cât cumpătat în mâncare, închinat cu totul binelui public și în special scopurilor culturale ale neamului său, episcopul P. P. Aron ducea o viață peste măsură simplă și aspră, o adevărată viață de om sânt, cum zice Samuel Micul. De când a fost ales episcop și s'a călugărit, el posti până la moartea sa, și foarte a rare ori bea câte puțin vin pentru întărirea corpului.

Cu toate acestea ne am face o idee falsă despre Aron, dacă ni l-am închipui ca pe un călugăr fricos și sfuicios. Tradițiunea și istoria ni-l arată din contra, ca pe un bărbat hotărît și plin de curagiu.

O tradițiune cam curioasă, însă caracteristică, ce a bine-voit a-mi comunica d-l I. Șuluț, ne spune, că într'una din zile Aron călătorea pe drumul țării cu caleasa cu patru cai. Vizitiul de o-dată se întoarce spre el și-i

zice: «Măria Ta! în depărtare vine o caleasă cu șese cai pe mijlocul drumului, și suflă în trimbiță, ca să ne ferin din drum. Dar n'avem unde, și dacă nu ne dau și ei jumătatea calea, ne prăvălim în șanț».

— «Suflă și tu în trimbriță!» — îi zice Aron. (Acesta era un privilegiu ce-l avea noblimea ca semn că alți muritori cu ori-ce preț trebuie să le lase drumul liber).

Vizitiul episcopului încă dete semnalul prin sunetul trimbiței; dar în zadar.

— Măria Ta, aceia nu vreau să ne facă loc; vin tocmai pe mijlocul drumului și suflă vrășmaș în trâmbiță. Se vede că e vre un domn mare. Ce să fac?

— Suflă și tu vrășmaș.

— Măria Ta, o să dăm de vre un rău. Aceia n'au grija noastră.

— Măi, țineți gura! Ai roate bune?

— Am, Măria Ta».

Atâta i-a trebuit vizitiului. El a înțeles. A desfăcut biciul și a început a plesni între cai și a striga: Cesar! Pollux! hi! înainte!

Trăsura sbură pe lângă caleasa cu 6 cai; dar ne fiind loc destul, a isbit cu

atâta putere în caloasă, în cât o imburdă în șanț, cu cai, cu boeri cu tot, de avalma unii peste alții.

De atunci, adauge d. I. Șuluț terminând anecdota, și până astăzi se povestește că episcopul Aron a aruncat în șanț pe un ungar, magnat trufaș, care credea că un vladică valach, asemenea iobagilor, are să stea cu pălăria în mână pe marginea șanțului, ca să poată trece cu bine boerul. Dar și-a dat de om.

P. Aron era zelos și foarte energic în împlinirea funcțiunei sale. De și el își mărginise activitatea numai pe terenul cultural și religios, întimpină și aci multe piedeci și suferințe. Calvinii continuau încercările lor de a converti pe Români, adese ori prin amenințări și violențe; și în unele comune prefăceau chiar bisericile românești în biserici calvine, scoțind pe români cu sila din ele.

Plecând în 1759 în inspecțiune, așa cum suferia el de un picior, plin de rane și slăbit de asprimea postului său, Aron ajunsese în comuna Clopotici, în districtul Hațegului, unde află că și Calvinii țin serviciul religios în biserica românească. Episcopul se supără;

numește biserica peștera tâlharilor și grajd de măgari; pune de sfarmă și dă afară băncile și catedra calvinească și încuie biserica. Același lucru îl face în comunele Salaș și Galați. Însă în acest din urmă sat oamenii episcopului fură bătuți de niște nobili români calviniți, și afacerea ajunsese până la guvern, care pedepsi pe ambe părțile și dete ordin, să se despartă pretutindenî bisericile calvine de cele românești. ¹⁾

Tradițiunea acestui fapt, comunicată în «Tribuna» din anul trecut de cătră d. I. Pop Răteganul, un institutor din Transilvania, se păstrează până astăzi în memoria locuitorilor din Galați. Trecătorii poate vedă în acest sat două biserici una lângă alta, la o depărtare numai de câți-va stânjeni.

Pe timpul lui Aron, spune tradițiunea, nămeșii români, sau, cum am zice noi aici, boerii din Galați, calvinindu-se, opriră pe români de la biserică. Poporul reclamă episcopului, care eși la fața locului și făcù în suși serviciul în acea biserică.

Nobilii, vre-o doi sau trei, câți erau, au-

¹⁾ Vezi G. Bariț: Părți alese din istoria Transilvaniei t. I. p. 449—50.

zind că episcopul e în biserică, venită aci cu pălăriile pe cap și cu pipele aprinse în gură. Când intrară în biserică, episcopul tocmai eșea cu darurile, cu evanghelia în mână. Nemeșii își scoaseră țevile din pipe și începură a lovi pe episcop zicându-i: eși afară, căne de român; că biserica e nemeșască, nu e românească.

Episcopul eși cu evanghelia în mână și cu poporul după el, și îngenunchind înaintea bisericeii cu întreg poporul, se rugă zicând: «dă, doamne, ca nici un nemeș în Galați să nu măi moară!».

Apoi sculându-se, zise în gura mare: «Blăstemat să fie acela, care va mai intra în această biserică, unde am răbdat eu ocară. Pustie să fie, până ce nu va rămâne nici piatră pe piatră».

Blăstemul s'a împlinit, ne spune scriitorul acestei tradițiuni. Castelul și curtea cea mare boerească, rămânând pustii, au devenit locașul liliacilor și bufnițelor; biserica stă și astăzi pustie și românii și-au zidit alătura, la depărtare de câțiva pași, altă biserică de aceeași formă și aceeași mărime.

Cele mai mari necazuri i le cauzară lui

Aron intrigele inamicilor, cari reușiră a-i face dușmani pe mulți și pe cei mai de aproape ai săi. În 1746 Inocențiu Micul, amărît în contra jesuiților, cari îi făcură atâta rău și pe cari îi credea conjurați în contra sa, trimite din Roma în scris o anatemă în contra călugărului jesuit Balog de la curtea episcopoească a Blajului, și ordonă lui Aron, care atuncea era vicar, adevă loc-țitor de episcop, să publice această anatemă și să alunge pe jesuit de la curte. Acest călugăr era pus de guvern sub pretext de ajutor al episcopului, însă în realitate ca controlor și spion al lui, deși era salariat din venitul episcopiei. Fiind-că Aron nu putea împlini dispozițiunile unui episcop suspendat din funcțiune, căci ar fi lucrat în contra canoanelor, exilatul episcop, care iubea pe Aron ca pe un intim amic până atunci, se înduplecă a crede, că și Aron a devenit o uneltă a jesuiților în contra sa, și în 1747 îl afurisește și pe el, și numește vicar în locul lui pe un protopop N. Balomiri. Toți părăsiră și înconjurau atunci pe Aron, și el se retrase amarît în adâncul sufletului la Sibiiu, până când guvernul îl reîntegră în funcțiunea de

vicar, și dete ordin să se aresteze toți, cari se vor opune lui.

După ce Aron fu numit episcop la 1753, Inocențiu Micul, recunoscând intrigile în contra lui Aron și văzând faptele lui, pare a-l fi deslegat și el însuși de anatemă, căci de atunci îl pomenea în rugăciunile sale numindu-l «fratele său, episcopul Aron», ¹⁾ și întrețină cu el până la moartea acestuia cele mai interesante corespondențe; iar Aron îi făcuse din venitul său o pensiuie de 2000 de fiorini.

D. Iosif Șuluț, ne comunică în memoriul său un fragment foarte interesant din una dintre acele corespondențe, păstrate de părintele d-sale. — «Bine ai zis tu la despărțirea noastră din Viena, când ne despărțirăm între lacrimi», — scrie Inocențiu Micul din Roma. — «Națiunea trebuie crescută, educată, ca să fie în stare de a se emancipa; acei singuratici, cari se gertfesc pentru națiune, sunt astăzi ca un beliduce zelos și înflăcărat, dar fără armată. Vor trece secolii poate, până ce simburile va răsări. Cu mare

---

¹⁾ Samuel Micul, în «acte și fragmente» pag. 103.

bucurie sufletească urmăresc toți pașii tăi și ved, că în adevăr tu arunci sămînța cu mână plină. Ea va răsări de sigur, numai de ar fi cine se păzească, să nu i se taie rēdăcina». ¹⁾

Intrigile și calomniile îi înstrăinaseră și-i făcuseră dușmană lui Aron pe însăși sora sa, pentru care avea o mare venerațiune. Imi permit a reproduce aci din memoriul d-luī I. Șuluț tabloul unei scene familiare, care aruncă multă lumină asupra vieții lui Aron și a timpului său.

«In toamna anului 1763, cercetând episcopul Aron pe străbunii mei, pe cari de mulți ani nu-i vėzuse, căci până la 1837 la Abrud numai călare, ori cu carul cu boi, dar cu mare nēcaz și pericol puteai călători, servitorii săriră să-i deschidă porțile; iar străbuna mea le strigă: încuiați porțile, nu-l lăsați înăuntru!

—«Ce faci, muiere, pentru Dumnezeu?»—
 îi zise bărbatul;—«ce va zice lumea de noi,
 a căror casă și masă e deschisă pentru tot
 omul, cu deosebire pentru tot românul; nu-

¹⁾ Iosif Suluț, «O lacrēmă ferbinte», p. I. p. 22.

mai pentru cel de'ntâiu român și pentru cel mai meritat să nu fie deschisă ?

—«Ce-mi pasă mie de lume ? Înaintea mea e neamul în locul ântâiu, apoi lumea. Frațele meu a venit acum să ne facă popistași. Să știi, bărbate, de cât să se întîmple una ca aceasta, sunt gata mai bine a-mi strînge copilașii la sîn, și a mă arunca cu ei din tur-nul bisericei în adâncime. Eu nu-mi părăsesc legea strămoșească, ferească Dumnezeu !

—«Muiere, iar începi cu nebuniile, cari le-au scornit vrășmașii lui cei assunși, cari l-au mâncat și pe bunul episcop Clain ?»

Intr'aceasta Aron intrînd pe portiță și înaintînd pe lângă fereastră, toate le auzi, și tocmai în momentul când cumnatul său era să easă din casă înaintea lui, Aron intră cu cuvintele: «pace și fericire să fie în această casă !».

—«Avem de la Dumnezeu» — îi răspunse cumnatul.— «Bine că te-a adus Dumnezeu iar în pace în munții noștri, în cuibul strămoșesc». Strîngîndu-l apoi de mână și sărutîndu-l, și vîzînd Aron că sora sa rămîne ca stîncea neclintită, îi zise: «Toate le am auzit, câte se petrecură între voi».

—«Foarte bine! — îl întrerupse sora; — așa nu voiu avè trebuință să ți le mai spun; dar a sosit știrea înaintea ta aici, că vrei să ne faci popistași,—(străbunii mei erau greco-orientali). Prin aceasta îmi face mare supărare mie, bărbatului meu și familiei întregi, care e cinstită înaintea Românilor. Cum? pentru Dumnezeu; îmi stă mintea în loc. Tu ești acel Aron, care după ce a gătat scoalele, întrebându-te tata ce vrei să fii, i-ai răspuns, că deregatorie nu cauți, căci în deregatorie (funcțiune) trebuie să cauți interesul Ungurilor; oficer nu te faci, că atunci ai trebui să cauți interese nemțești? «Mă fac preot,—ai zis—căci numai ca preot pot fi român». Tu ești acel Aron, sânge de domnitor, care dupe ce te au trimes părinții la Roma, la leagănul străbunilor, unde înaintea ta român ardelean n'a mai umblat, în-suflăt de suvenirile trecutului, îngenunchiând înaintea statuei lui Traian ai strigat: «Unde-i gloria străbună? Unde-i patria română.....» Această scrisoare a ta s'a purtat în țeara întreagă pe la toți cărturarii români. Ce vor zice acestia despre tine? Tu ești acel Aron, căruia i-a zis tata în ceasul morții, ținên-

du-ți cu o mână mâna ta, iar cu cea alaltă crucea vlădicească: «am trăit 80 de ani; am avut multe zile fericite; pe voi încă vă părăsesc în fericire; numai o rugăciune nu mi-a ascultat-o Dumnezeu, ca să-mi pot vedea neamul românesc scăpat de lanțurile, cari îl apasă și îl strâng.

«Dar sunt odihnit că tu, de și nu vei putea rupe aceste lanțuri, dar ai pus fundamentul, ca neamul nostru să se lumineze prin știință; și atunci trebuie să vie timpul, când Dumnezeu să-l scape din robie.

«Știu eu prea bine, ce însemnează lanțurile, cu care ți-ai încins trupul tău; acela e vot înaintea lui Dumnezeu, ca să-i fie milă de neamul românesc și să-i sdrobească lanțurile. Imi este milă de tine; dar poartă-le până în sfârșit și Dumnezeu va asculta rugăciunile noastre». — Astăzi părinții noștri s'au întors în mormântul lor».

Episcopul răspuse: «Nu, dragă soră; părinții noștri se uită cu fală și bucurie din cer la noi. Și eu încă sunt mândru, că te am pe tine de soră. Eu am venit la voi,— continuă Aron,— parte de dor de a vă mai vedea, parte spre a cerceta mormintele pă-

rinților și a-mi lua rămas bun de la ei și de la acești munți, mie atât de plăcuți; pentru că cine știe, de mai puté-voiă veni în viață pe aici. Călătoria pe aici e împreună cu mari greutăți. Cu deosebire am venit, căci mi-a scris un prietin, că între acei amăgiți de intriganții descoperiți înaintea mea chiar prin vlădica Clain din Roma, te affli și tu, soră. In contra lui Christos încă s'au afflat clevetitori, dar în contra unui om! Pe acești oameni eu îi nesocotesc. O parte din ei umblă în ruptul capului după vlădicie; ceia-alaltii sunt uneltele lor. Ei au ajutat în ascuns căderea lui Clain, zicând că e prea tânăr de vlădicie, că nu e diplomat ș. a. Alegându-mă clerul pe mine de vlădică, după care eu n'am umblat, căci voiu știți bine, că toată viața mi-am închinat-o lui Dumnezeu și națiunei; întreținerea mea pe toată ziua nu face mai mult de cât un patac (3 cruceri dupe banii de acum); — toată averea și veniturile cele mari le dăruiesc în folosul națiunei; prin urmare n'are cine-va trebuință de minte de un patac, ca să vază, că mie nici alte bunuri lumești nu-mi trebuiesc. Inaintea mea e Dumnezeu și neamul meu;

pentru că, dacă neamul românesc nu va ajunge în curând la învățătură și știință, dușmanii îi vor stinge lumina vieții.... Oameni ca Clain, cari se-și pună însuși pieptul și inima înaintea flăcării, nu se nasc în ori-ce veac; dar tocmai se se nască, va fi suflat și stins și el însuși. Poporul trebuie crescut, luminat, zelul național deșteptat. Atunci și străinii vor ave respect de noi, și dacă se vor gertfi dece vor răsări o sută și o miie, și națiunea va fi scăpată.

«Cine este astă-zi națiunea? Poporul este supt până la oase; el doarme somnul cel de moarte și împreună cu preoțimea oarbecă întru întunerec. Nobilimei i-e rușine a se numi română. Preoțimea noastră numai peste veacuri va ajunge treapta culturii, fără care nu poate sta în fruntea națiunii. Pe alții nu avem. Oh, Dumnezeuule! dacă neamul nostru s'ar putè mântui prin gertfă, ce n'ași fi eu în stare să fac? Dar nu, de o miie de ori nu; sabia nu străbate prin întunerec; prin întunerec numai lumina străbate și numai lumina răsbește asupra întunerecului. Numai omul cult și religios se poate entusiasma;

alții se pot fanatiza; va fi flacăra, dar lumină și căldură nu!

«Eu împărtășind planul meu și lui Clain și aprobându-l și el în toată întinderea, mă voiu încerca a pune piatra fundamentală la redeșteptarea națiunii prin știință și cultură; și atunci voiu urma învățătura lui Christos: «din saptele tale te voiu cunoaște pe tine». Dușmanilor mei le-a fost ușor a întrebuița retragerea mea, și a făuri intrigi la spatele mele, ca să mă răstoarne și pe mine; și dacă alți oameni de omenie nu le descopereau planul, eu nici nu puteam ști vre odată despre el. Iată, cetiți epistola funcționarului Costa, în care-i numește cu numele pe toți. Am venit să te conving pe tine, căci mă doare ca tu însa-ți să fii în rătăcire.

«Eu mi-am făcut testamentul pentru averea mea. Moștenitorul meu este națiunea mea. Intorcându-mă de aci la Blaj, voiu călători la Viena, ca să se întărească dispozițiunile pentru averea mea; pentru că eu ca călugăr n'am drept de a dispune de ea. De acolo voiu merge la Roma, ca să mă înțeleg în persoană cu Clain. Intorcându-mă de

acolo, îmi voi petrece zilele ce le mai am în rugăciuni pentru acela, pentru care am purtat de 11 ani aceste lanțuri».

«Cu aceste cuvinte, desvălindu-se și-a arătat trupul plin de rane și maltratat ca un schelet». ¹⁾

Tot aci ne spune d. S. Șuluț, că a făcut Aron cunoscută familiei scrierea sa, care cuprindea istoria Românilor de la descălecarea în Dacia până în timpul său; și-i arătă testamentul său, în care se afla scrisă din cuvânt în cuvânt și o epistolă a consilierului Costa și o altă epistolă a episcopului Clain. Prin acestea se făcù lumină și sora lui Aron îl îmbrățișă plină de bucurie zicând: «laudă ție, doamne, că mi-ai dat iarăși odihna!».

Peste câte-va luni plecâ Aron la Viena, cum zisese; și oprindu-se în mai multe comune spre a face inspecțiuni și a predica, cum avea obiceiul, se îmbolnăvi în Baia mare, în Ungaria, unde în 25 Februarie muri, în etate de 55 de ani, victimă apotolatului său.

Apropiindu-se de moarte, Aron s'a descins

¹⁾ O lacrămă fierbinte p. 22—26.

de brăul de fier, ce de 11 ani, de când era episcop, îl purta încins peste mijloc, pe pielea goală și la mâni din sus de coate ¹⁾ Corpul său fu adus și înmormântat la Blaj, în cripta bisericii de la curtea episcopescă.

Brăul de fier se păstrează și astăzi în Blaj, ca o moaște, împreună cu portretul episcopului. D. I. Suluț spune înse într'o epistolă, ce a bine-voit a-mi scrie că portretul episcopului Aron, care se află în reședința mitropolitană din Blaj, este numai o mănjitură, făcută de vreun iconar. Că Aron, dupe portretul care-l are d-sa, era o figură imponentă, un bărbat voinic și frumos ca toți Aroneștii. Om înalt, proporționat, cu fruntea lată și ridicată, ochii mari, frumoși, inteligenți, în cari vezi o rară bunătate și liniște sufletească, dar și o energică hotărîre; chip oval; nas fin, lungăreț; buze subțiri; păr, mustețe și barbă deasă; fața palidă. Infățișarea lui preste tot arată o adâncă durere sufletească.

Poporul credea, că la moartea lui Aron, icoana Maicei Domnului de la biserica ca-

¹⁾ S. Micul în acte și fragmente p. 111.

tedrală din Blaj a plâns mai multe zile cu lacrimi, și că trupul lui n'a putrezit, pentru că era om sfânt.

Contele ungar Betlen Farcaș, într'o conversațiune ce avu cu d. Iosif Șuluț în 1861, zise relativ la această superstițiune a poporului: «dacă ar plânge în adevăr icoana, ea ar plânge astăzi ingratițudinea Românilor, care e cel mai urit păcat din lume. Aron a fost în cultură superior tuturor Românilor; a fost mai mult pentru ei de cât Szecheny pentru Unguri; pentru că între Unguri sunt destui oameni luminați, avuți și zeloși; Aron era singur între Români. Va curge multă apă pe Mureș și Olt, până va fi încă un asemenea român. Dacă fiiul altei națiuni se gertfia ast-fel pentru națiunea lui, l-ar fi înșirat între sfinți; iar de Aron nu știe nime că a existat; chiar nici acei români, cari au crescut cu pânea lui. Ba s'au aflat și de aceea, cari falsificând adevărul l-au clevetit.»

Această judecată, făcută de un străin, este aspră pentru Români și poate esagerată; însă nu e cu totul lipsită de adevăr. Ce e drept, despre faptele și meritele lui Aron au scris încă S. Micul și G. Sincai, apoi

mai târziu Cipariu, Papiu, Bariț. La 1855 s'a serbat la Blaj, în ziua de trei Ierarchi, aniversarea seculară a deschiderei scoalelor în Blaj, și de atunci în fie-care an această aniversară e pentru Românii din Blaj o sër-bătoare religioasă și națională în același timp. Inse până astăzi n'avem încă macar o biografie completă a acestui mare român, cum avem bună oară pe a lui S. Micul. Șincai, P. Maior, ș. a.; și tinerimea scolară nu întelnește în istoria ce i se propune despre patria sa, nici macar numele întemeietorului scoalelor și prin ele al culturii naționale în Transilvania.—Dacă ceea ce zic, este o acuzare, ea privește programa, care nu atârână de profesor; și sunt sigur, că profesorul pătruns de misiunea sa, știe suplini lacunele programei.

Grație numai interesantului memoriu al d-lui Iosif Șuluț, știm astăzi ceva mai mult ca până aci despre Aron. («O lacrămă fierbinte» p. I. p. 18 — 30; p. III. p. 96 — 99; p. V, p. 56 — 64). Și prin d-sa am ști mai mult, dacă în 1848 nu i se nimicea, împreună cu toată averea, și biblioteca familiară, în care se aflau multe date și documente rela-

tive la trecutul acestei familii și în special la viața episcopului Aron.

Tot de la Blaj cred că o să primim cu timpul mai multă lumină asupra acestei pagini a istoriei noastre; ceea ce ar fi de dorit. Pentru că soarta pare că nici după un secol n'a încetat de a persecuta pe acest mare om, pe acest sfânt prelat, care n'a trăit de cât pentru binele altora, care era amicul și binefăcătorul tuturor. Dupe ce intrigile reușiră a-i înstrăina, pe un scurt timp, inimile celor mai scumpi ai săi; după ce însuși Samuel Micul, indus de sigur în eroare prin intrigile contemporanilor săi țesute în contra lui Aron, scrise în istoria sa, că Aron ar fi lucrat la căderea lui I. C'ain, și ar fi uneltit oprirea lui de a se reîntoarce în țeară; se află și astăzi oameni, cari repet această acuzare. Astfel făcù E. Hurmuzache în «Fragmente istorice» t. II. p. 107—108 și 123—125. Și în anul trecut un ténér preot de talent din Blaj, combătù cu mult succes, în «Tribuna», un articolu, în care P. Aron, era arătat ca o unealtă a jesuiților. ¹⁾

---

¹⁾ V. Tribuna din 1890, No. 14—24.

S. Micul, ca contemporan și ca nepot de frate al episcopului Clain, putea fi mai lesne amăgit de cât scriitorul de azi, care are la dispozițiune mai multe isvoară și care, la depărtare de un veac, poate vedea mai limpede în evenimentele de atunci. Cine cunoaște istoria aceluși timp, nu se poate îndoi, că atât episcopul Clain, cât și mai târziu Gregoriu Maior, un alt urmaș al său, au fost sacrificați pentru motive politice.

Inzestrat de la natură cu o inimă generoasă și cu o inteligență aleasă, și iubitor de știință încă din copilărie, pe lângă numeroasele și grelele ocupațiuni ale misiunii sale ca episcop și ca întemeietor al atâtor așezăminte de cultură, Aron s'a ocupat mult și cu literatura. D. I. Suluț ne asigură în memoriul său, că mai înainte de cei trei scriitori cunoscuți, astăzi ca deșteptătorii conștiinței naționale în Transilvania, Aron a scris analele Românilor.

La începutul colecțiunii sale de documente istorice, intitulată «Acte și Fragmente» Cipariu, vorbind de istoria civilă și religioasă a Românilor, ne spune, că «bărbați serioși s'au ocupat cu cercetarea și scrierea ei. Ci

scrierile celor mai vechi, poate din nedreptatea timpurilor, au perit».

«In Blaj—continuă Cipariu—încă nu s'au păzit, cum se cuvenia, cele rămase, macar că încă de subt P. Aron era numit cartofilace (bibliotecar și archivar) spre conservarea ăstor documente. Se pare că într'un timp pe apucate scoteau, duceau și numai întorceau documentele istorice din arhivul episcopesc. De aci se vîd atâtea documente citate la Sincai, Clain și P. Maior, cari în arhivul episcopesc nici pînă la 1849 nu se aflau».

Cipariu, la publicarea «actelor și fragmentelor», de sigur nu putea cunoaște mărturisirea episcopului P. Aron, scoasă mai târziu din archiva familiei și publicată de d. I. Șuluț la 1877 în memoriul său p. I. p. 22 — 24. Acolo spune Aron, că a cercetat cu multă muncă și cheltuele archivele patriei, ale Ungariei, ale țerilor românești, ale Austriei și Italiei, și a compus istoria neamului românesc, pe care o lasă prin testament națiunei ca cea mai scumpă avere a sa.

Ce s'a făcut această lucrare, împreună cu testamentul, de care e vorba aci, nu se știe.

Doi ani dupe moartea lui Aron, la reclama unui membru din familia sa, ne spune d. I. Şuluţ, guvernul Transilvaniei cere acest testament vicariului episcopesc din Blaj, Silvestru Caliani, care-i răspunde, că Aron făcând secret din testamentul său, nu s'a putut afla.

De sigur, aici e vorba de un testament făcut cu puţin înaintea morţii lui Aron, poate în 1763, în care se zice că aminteşte şi de scrierile sale istorice şi reproduce două epistole compromiţătoare pentru mulţi; căci testamentul făcut în 1756, revăzut şi adaus în 1757 şi 1758, era cunoscut şi a fost publicat pentru întâia oară în «Organul luminării» no. 26, de la 28 Iunie 1847; apoi reprodus în «acte şi fragmente» p. 56—58.

P. Maior încă vorbeşte în precuvântarea istoriei sale bisericeşti de nişte *scripturi vechi*, primite de el din archiva Blajului, ca să le studieze. El numeşte aceste *scrisori* nişte *scumpe scule părinteşti*, şi în caracteristica sa sinceritate mărturiseşte, că nu le-a mai înapoiat archivei episcopeşti, crezându-le la sine în mai bună siguranţă, de cât în mâinile acelora *cari nu puneau nici un preţ pe ele*.

Ce e drept, P. Maior nu amintește nimic de numele lui Aron. Se știe însă și din alte izvoare, că Aron s'a ocupat mult cu literatura. Benkő, în opul său «Transilvania», și alți istorici unguri îl numără între scriitorii ardeleni, numindu-l un talent rar, cu o erudițiune distinsă și o activitate estra-ordinară; și numără de la el câte-va scrieri, precum: *Epistola consolatoria*, tipărită la 1762, *Ordo hierarchiae ecles*; *Biblia sacra Bucurestini*; *Corpus juris, vulgo, pravila*, ș. a.

Dacă Aron a făcut în adevăr și scrieri istorice și dacă acestea s'au pierdut ca multe alte documente din archiva episcopiei blăjene; ne-au rămas dela el faptele sale, cari sunt de ajuns spre a-l face nemuritor. Căci nu numai prin știință și literatură își poate face cineva un loc în istorie. Cum ziceam cu altă ocasiune la societatea «Basarab», bine-facerile și sacrificiile sunt cele mai frumoase titluri de nobleță. Prin ele omul de bine, ca și scriitorul, ca și savantul și artistul prin operele lor, își poate sculpta un nume iubit și venerat în inimile contemporanilor și în memoria posterității.

Monumentul neperitor al lui P. Aron sunt scoalele întemeiate de el, din cari au eșit primii noștri scriitori de peste Carpați, ca S. Micul, G. Șincai, P. Maior, ș. a., ale căror scrieri au deșteptat conștiința națională în toți Români. Din acele scoli au eșit mai târziu faimoasa generațiune de la 48. Și din acele scoli au eșit predicatori ai luminei și ideilor naționale și inițiatori ai culturai, în toate țările locuite de Români.

Astăzi avem scoale pretutindeni, și numărul lor crește în fie-care zi. Fie, cum zicea Inocențiu Clain, ca «sămânța aruncată în aceste scoale», să crească și să se desvoalte «sub bună pază!». Fie, ca simțemântul solidarității între toți Români și idealul nostru național să încălzească din zi în zi mai mult sufletele generațiunilor ce es din aceste scoale! Astfel fie-care va ocupa cu onoare locul său în societate, și toți se vor ști afla la postul lor atunci, când misiunea cea mare, când destinele națiunei române îi vor chiema la împlinirea unei mari datorii.